

УДК 341.1/8

Владислав Чігер,*студент міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ

На основі міжнародно-правових і національно-законодавчих документів аналізується сформований правовий режим Арктики в умовах лідируючої ролі приарктичних держав. Особливу увагу приділено проблемі секторального поділу на національному та міжнародному рівнях приарктичними державами.

Ключові слова: геополітика, арктичний регіон, міжнародні відносини, арктичні держави, режим, Арктика, міжнародне право.

Постановка проблеми. У зв'язку зі зростанням ролі та значення Арктики останніми роками перед міжнародним співтовариством постала низка надважливих проблем, пов'язаних із визначенням змісту й перспектив розвитку основних напрямів співробітництва арктичних держав між собою, а також з іншими суб'єктами, зацікавленими в цій співпраці. Зважаючи на процес глибокої трансформації Арктичного регіону, головними завданнями є визначення найбільш оптимальних параметрів багатостороннього управління Арктикою та вдосконалення ефективності його реалізації на практиці, вивчення основних причин поточних змін і вироблення орієнтирів, які є необхідними для подальшого збалансованого розвитку Арктичного регіону.

На початку століття арктична проблема набула особливої актуальності в економічних, політичних, міжнародно-правових дослідженнях. На наш погляд, значне зростання пізнавального інтересу до Полярного регіону з боку арктичних і неарктичних держав, регіональних організацій, сучасних дослідників, у тому числі і юристів-міжнародників, зумовлено сукупністю таких факторів та аргументів:

- загострення між арктичними державами конкурентної боротьби за перспективні джерела мінеральних ресурсів на континентальному шельфі;
- посилення транспортного й економічного потенціалу Арктики в умовах глобального потепління й танення арктичних льодів;
- посилення протиріч між арктичними країнами, наявність нерегульованих міжнародно-правових проблем, пов'язаних із подальшим формуванням і розвитком правового режиму Арктики та всіх його складників.

Окрім міжнародно-правові проблеми Арктики на рівні теоретичних і фактичних

узагальнень, а також фрагментарного, епізодичного аналізу висвітлено на сторінках наукових робіт таких вітчизняних і зарубіжних юристів-міжнародників, як, Л. Тимченко, Я. Павко, О. Єлеазаров, Н. Яшна, М. Замікула, О. Філонов, І. Жудко, К. Джойнер, Л. Хейнінен та інші.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі міжнародно-правових і національних законодавчих документів, новітніх публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників здійснити об'єктивний, коректний аналіз актуальних, гострих, дискусійних проблем правового регулювання взаємовідносин держав в Арктичному регіоні.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI століття стратегічна важливість Півночі зростає й виходить на перший план у геополітиці та економіці як арктичних держав, так і провідних держав, розташованих за межами регіону. На думку Л. Хейнінена, «сьогодні в Арктиці відбувається інтенсивне зростання співробітництва в тому числі між корінними народами та регіональною владою. Частково воно корениться в традиціях соціальних і торговельних зв'язків між північними народами й може бути витлумачений як ренесанс панарктичної співпраці» [1, с. 192].

Правовий статус Арктики формувався протягом довгого часу, тепер активізувався процес його реформування. Нині правовий режим Арктики базується насамперед на нормах сучасного міжнародного права й національного законодавства арктичних держав (Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції), але лише п'ять із перерахованих держав свого часу запропонували та закріпили в національному законодавстві концепцію так званих арктичних секторів. Це – Канада, Сполучені Штати, Данія, Норвегія й Росія.

Як відомо, уперше ідея розподілу Арктики на сектори оформлена в законодавстві Канади в 1904 р. Зазначена концепція виходить із того, що арктичні простори більший час року покриті льодом, а тому можуть розглядатися не як морські простори, а як своєрідна частина державної території. Найбільш значними арктичними територіями володіють Канада й Росія [6, с. 158].

Варто зазначити, що правовий режим Арктики регулюється положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 р. На підставі цієї Конвенції визначаються кордони суверенних прибережних держав, права й відповідальність неарктичних держав, вирішуються питання розширення меж континентального шельфу прибережних держав за межами 200-мильних виняткових зон.

У Конвенції 1982 р. відсутні конкретні положення, які б стосувалися Арктики. Серед статей, що мали хоча б якийсь натяк на арктичні простори, можна вказати ст. 234 «Покриті кригою райони», що встановлює право прибережних держав приймати закони й правила та забезпечувати дотримання недискримінаційних законів і правил із запобігання забрудненню, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища із суден у вкритих кригою районах у межах виключної економічної зони, де особливо суворі кліматичні умови та є крига, що покриває такі райони протягом більшої частини року, створює перешкоду або підвищену небезпеку для судноплавства, а забруднення морського середовища могло б завдати шкоди екологічному балансу або незворотно порушити його [5, с. 169].

США, Норвегія й Данія, на відміну від Канади та Росії, не приймали спеціальних актів щодо арктичних районів, прилеглих до них територій. Однак законодавство цих країн про континентальний шельф, економічні та рибальські зони поширюється й на арктичні райони.

Сформульований у документах Канади і СРСР принцип обліку особливих прав та інтересів приарктичних держав у прилеглих до їхнього узбережжя арктичних просторах відображено в так званій секторальній теорії. Ця теорія застосована в практиці окремих держав Арктики. Зокрема, цієї теорії дотримується Канада, яка в різний час висувала її як міжнародно-правове обґрунтування своїх домагань на використання арктичних вод.

Згідно з концепцією арктичних секторів, держава, яка володіє арктичним узбережжям, має особливі права у своєму секторі. Сектор являє собою трикутник, основою якого є побережжя відповідної держави, а сторонами – відповідні лінії, що проходять по меридіанах

до Північного полюса. Інші арктичні держави не пішли цим шляхом. Відповідні питання регулюються їхніми законами про континентальний шельф, економічну зону тощо. Зазначимо, що встановлені Канадою та Росією полярні сектори означають, що землі й острови, які належать до них, як відкриті, так і невідкриті, підпадають під юрисдикцію цих держав [4, с. 128].

Характеризуючи зазначений підхід, варто наголосити, що уряд країни дотримується варіанта «секторного» розділу – кордони проходять від країв національних територій прямо по меридіанах до самого полюса. Арктика за такого розподілу кордонів ділиться, немов маківка сфери, на нерівні частини. При цьому Росія отримує найбільшу частину (близько 5,8 млн. км²), далі йде Канада, потім Данія, Норвегія й на останньому місці США [2, с. 111].

США не підтримують і, як наслідок, відкидають секторальний принцип поділу Арктичного регіону. Американський уряд, керуючись власними військово-стратегічними та іншими практичними інтересами, аргументує свою позицію тим, що дотримання й подальша реалізація секторального принципу арктичними державами може призвести до обмеження можливості використання потенціалу військово-морських сил в Арктиці. Офіційні представники американської влади зазначають, що до водного простору арктичних морів, за винятком 12-мильних територіальних вод, цілком можливо застосувати тільки правові норми, які регулюють режим відкритого моря. Крім того, США, здійснюючи постійний тиск, сприяють тому, щоб Канада змінила підхід до вищезазначеної теорії, що, у свою чергу, дасть можливість Сполученим Штатам уникнути певної правової залежності від Канади в канадському арктичному секторі. Варто зазначити, що під час вирішення проблемних питань, які виникають у зв'язку з розмежуванням морських кордонів з іншими приарктичними державами, Канада докладає всіх зусиль, щоб розв'язувати їх без абсолютизації секторального принципу [4, с. 128].

Питання мореплавства, безпеки судноплавства та збереження морського середовища від забруднення із суден є предметом правового регулювання як міжнародних конвенцій, так і національних арктичних країн у межах 200-мильних зон. Питання рибальства за межами виняткових економічних зон регулюються положеннями Конвенції з морського права й Угоди «Про збереження транспортних рибних запасів далеко мігруючих риб та управління ними» 1995 р. Практично ж питання регулювання рибальства вирішують й угоди, учасниками яких є не тільки прибережні держави.

Розмежування морських просторів у Північному Льодовитому океані дасть змогу кожній державі цього регіону чітко усвідомлювати,

де починаються й де закінчуються межі її полярних володінь, що може бути запорукою безпеки держав Арктики.

Незважаючи на розбіжність національних інтересів приарктичних країн з низки питань, співпраця в Арктиці сьогодні характеризується низькою конфліктністю й широким консенсусом, чимало завдяки діяльності Арктичної ради, який дає змогу виявити загальні інтереси країн-учасниць та організувати їхні зусилля по таких напрямках, де є взаємна зацікавленість. Загальну заклопотаність викликають загрози, пов'язані зі зміною клімату, станом природного середовища, слабким розвитком інфраструктури, відсутністю енергетичної безпеки, можливістю техногенних катастроф тощо.

Висновки

Отже, сучасний міжнародно-правовий режим просторів Арктики базується на загально-визнаних принципах і нормах міжнародного права, на формування яких істотний вплив чинили доктрина міжнародного права і практика держав. Загалом міжнародно-правовий режим морських просторів Арктики являє собою сукупність загально-визнаних принципів і норм, закріплених у Женевських конвенціях з морського права 1958 р. і Конвенції 1982 р. доктринальних концепцій у сфері міжнародного права, звичаєвих і договірних норм, рішень Міжнародного Суду ООН, законодавства приарктичних держав, яке регулює правовий режим морських просторів Арктики.

Узагальнюючи вищевказане, можна стверджувати, що морські простори Арктики можуть залишатися в юрисдикції й під повним державним суверенітетом п'яти прибережних країн, що не регулюється Конвенцією ООН з морського права 1982 р. Використання секторального принципу делімітації Північного Льодовитого океану має особливу значимість насамперед для Росії, яка має найдовше морське узбережжя й, відповідно, найбільш великий полярний сектор, що містить значні запаси вуглеводнів та інших природних ресурсів,

На основе международно-правовых и национально-законодательных документов анализируется сформированный правовой режим Арктики в условиях лидирующей роли приарктических государств. Особое внимание уделено проблеме секторального деления на национальном и международном уровнях приарктическими государствами.

Ключевые слова: геополитика, арктический регион, международные отношения, арктические государства, режим, Арктика, международное право.

On the basis of international legal and national-legislative documents, the legal regime of the Arctic is being analyzed in the conditions of the leading role of the pre-Arctic states. Particular attention is paid to the problem of sectoral division at the national and international levels by the Arctic states.

Key words: geopolitics, Arctic region, international relations, Arctic states, regime, Arctic, international law.

характеризується відносно більшим ступенем заселеності й освоєності арктичних районів порівняно з аналогічними районами інших країн.

В основі регулювання всіх видів діяльності в Арктиці повинна лежати не інтернаціоналізація або поширення на арктичний простір повною мірою правового режиму, встановленого щодо інших районів Світового океану, а саме угода приарктичних держав у силу їхніх особливих інтересів і солідарної відповідальності за Арктику, до яких належать Росія, Данія, Канада, Норвегія, США.

Список використаних джерел:

1. Береговий А.І. Основні геополітичні гравці арктичного регіону та національні інтереси Канади в Арктиці. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». 2015. № 4. С. 191–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_4_28.

2. Гарькавченко К.Г. Територіально-політичний поділ світу в 90-х рр. XX – початку XXI століття: боротьба за Арктику: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / наук. кер. О.В. Набока; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 196 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/2302>.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

4. Павко Я.А. Міжнародно-правовий режим Арктики та основні тенденції його вдосконалення. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 124–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_2_26.

5. Павко Я.А. Договірний механізм міжнародно-правового регулювання співробітництва держав в арктичному регіоні. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 2. С. 166–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2017_2_17.

6. Філонов О.В. Історико-правові аспекти регулювання статусу арктичних територій. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 9–10. С. 157–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2015_9-10_20.